

28-án (aminek előzménye a Rajk-per lefolytatása volt 1949. szeptember 16–24. között). A szovjet fél a Rajk-per vádiratának „tényeire” hivatkozva érezte magát felmentve a szerződésben foglalt, rá vonatkozó kötelezettségek teljesítése alól.⁴¹

Titót és a JKP vezetőségét azonban a nyomásyakorlás válogatott eszközeit alkalmazva sem sikerült megtörni, sőt a konfliktus első négy évében a JKP taglétszáma jelentősen megnőtt, ami jelezte a párt széles körű társadalmi támogatottságát. Mindez azonban nem jelentette azt, hogy ne léptek volna fel keményen a megbízhatatlannak (szovjetpártinak) tartott személyekkel szemben. Átvilágították a társadalmat, sokakat kizártak a pártból, vagy nem hosszabították meg párttagságukat. A legtöbb politikai foglyot Goli otok és Sveti Grgur szigetekre – börtön és kényszermunkatábor működött mindkét helyen – szállították. Ivo Banac horvát történész szerint (Radovan Radonjić kimutatásait felhasználva) 55 663 esetben indult vizsgálat „kominformizmus” vádjával, ebből 16 288 személyt tartóztatottak le és ítélték el.⁴²

A Szovjetunió és csatlós államai által Tito és Jugoszlávia lejáratására kifejtett propaganda-hadjárat, a gazdasági és politikai presszió, valamint a jugoszláv vezetés felismerése, miszerint a Szovjetunióval való kibékülés nem lehetséges Jugoszlávia szuverenitásának sérülése nélkül, új utak keresésére ösztönözték a JKP vezetőségét.⁴³

Jugoszlávia külön útja – az „önigazgató szocializmus”

Az eszkzalálódó szovjet–jugoszláv szembenállás, az éleződő gazdasági blokádnak, valamint a Szovjetunió és a csatlós államok által kifejtett propaganda-hadjárat miatt Titóék – kül- és belpolitikai viszonylatban egyaránt – revízió alá vették az addig általuk is követett utat, a szocializmus sztálinista értelmezését. Hosszú ideológiai viták sorozata nyomán alakult ki a szocializmus jugoszláv interpretációja, az *önigazgatású szocializmus*. A munkás-önigazgatás elméleti megalapozói Milovan Đilas és Edvard Kardelj voltak. A marxi-lenini tanokat felelevenítve alkották meg eszmerendszerüket, jelezve, ők a szocializmus építésének helyes útját járnak, Sztálin vizstörténetétől az útról, alapvetően hibás politikát folytat.

Az önigazgató rendszer kiépítését 1949–1953 között hajtották végre. A decentralizáció jegyében növelték a helyi tanácsok (népbizottságok) mozgásterét, valamint – előre kijelölt vállalatokban – munkástanácsokat hoztak létre, melyek reális termelési célokat fogalmaztak meg a korábbi tervutasításos rendszerrel szemben, a munkások beleszólhattak a vállalat irányításába, alakíthatták annak irányelveit (ami sok visszaélésre is lehetőséget adott). Tito ezt az állam elhalása – melynek szükségszerű bekövetkeztével megvalósul a kommunizmus a marxi tétel szerint – első fázisának tartotta, melyet majd a közigazgatás decentralizálásának kell követnie. Utóbbit azonban hosszú folyamatnak szánta.⁴⁴ A párt (melyet Jugoszláv Kommunista Szövetségre neveztek át) szerepét látszólag visszább vonták az új pártfeladat meghirdetésével, miszerint ideológiai-politikai vezető, nevelő munkát kell ellátnia a korábbi államvezetési-operatív munka helyett.⁴⁵

Az önigazgatásra és nemzeti függetlenségre épülő szocializmus meghirdetése megerősítette a társadalmi bizalmat a JKP iránt, minek következtében átvészelték a népi demokráciák felől érkező nyomást, s ezáltal Jugoszlávia megőrizhette függetlenségét. Az önigazgatás vonzó jövőképet tárt a társadalom elé, a nemzeti sajátosságok figyelembe vétele alapján meghatá-

⁴¹ A szerződést felmondó iratot lásd: Vukman Péter: A szovjet–jugoszláv konfliktus története a források tükrében (1948. február – 1949. november). *Documenta Historica* 70. JATEPress, Szeged, 2005. 31–32.

⁴² Ivo Banac: *Sa Staljinom protiv Tita; Informbirovski rascjepi u jugoslavenskom komunističkom pokretu*. Globus, Zagreb, 1990. 148–149. (főként a 2-es és a 3-as számú táblázat)

⁴³ Juhász: *Volt egyszer...* i. m. 131–133.

⁴⁴ Uo. 133–134.

⁴⁵ Uo. 135.

rozott gazdasági célok programját pozitívan fogadta a jugoszláv nép, a pártvezetésnek tulajdonképpen nem kellett társadalmi ellenállással megküzdenie.⁴⁶

Jugoszlávia és a nyugati hatalmak

A Szovjetunióval (s ezáltal a többi kelet-európai szocialista országgal) való szakítás a belpolitika újraértelmezése mellett a külpolitika átorientálását is szükségessé tette. A vákuumból a jugoszláv vezetés a nyugati kapcsolatok újbóli felvételével próbált kitörni. A biztonságpolitikai okok mellett gazdasági tényezők is szükségessé tették a nyugati kapcsolatok keresését. Az erőltetett iparosítás, az első ötéves terv monumentális ambíciói – melyeket a kelet-európai szocialista országok támogatásával terveztek megvalósítani –, valamint az 1950-es évek elején az országot sújtó aszály következtében gazdasági nehézségek léptek fel Jugoszláviában. A belső gazdasági nehézségek, társadalmi problémák és a biztonságpolitikai okok együttesen vezettek oda, hogy a külpolitikai vákuumból a jugoszlávok a nyugati hatalmak irányába fordultak, s fogadják majd el az onnan érkező segítséget.⁴⁷

A jugoszláv–nyugati kapcsolatok minden résztvevő számára előnyösnek bizonyultak: Jugoszlávia kitörhetett a külpolitikai, gazdasági elszigeteltségből, új kapcsolatai megnövelték mozgási lehetőségeit a nemzetközi térben. Önbizalomra pedig a nyugati hatalmak számára is kulcsfontosságú geostratégiai helyzete, s a világ legmodernebb hadseregével bíró hatalom (Egyesült Államok) támogatása adott okot. A nyugati hatalmak Jugoszlávia kiválását első lépésnek tekintették a kelet-európai szocialista rend felbomlási folyamatában, résnek a monolit szovjet tömbön, melyet tovább lehet szélesíteni. Jugoszláviát követendő példaként állították a többi kelet-európai szocialista ország elé.⁴⁸

Habár anyagi értelemben az Egyesült Államok nyújtotta a legtöbb segítséget,⁴⁹ a térségben hagyományosan nagyobb külpolitikai érdekekkel rendelkező brit diplomácia ténykedése is fontos maradt. A Földközi-tenger keleti medencéjének védelme miatt a Balkán-félsziget hagyományosan fontos helyet foglalt el a brit külpolitikai gondolkodásban, a jugoszlávok pedig rokonszenvvel tekintettek a britekre, részben, mert európai hatalom, részben, mert – 1951 októberéig – munkáspárti kormány volt hatalmon.⁵⁰

A brit és amerikai külpolitikában alapelvvé vált „Tito felszínén tartása” (*keeping Tito afloat*), melynek keretében gazdasági és katonai segítségnyújtással igyekeztek Tito hatalmát stabilizálni – a gazdasági problémák kezelésével stabilizálva a társadalmat, mely így kisebb valószínűséggel fordul a párhatalom ellen, továbbá belső támogatás hiányában a sztálinista ellenzék nehezebben tudná megdönteni Tito hatalmát, s Sztálinhoz hű rezsimet kiépíteni. Másrészt kívülről érkező támadás esetén katonai segítségnyújtást ígértek Titónak.⁵¹

1948. december 23-án Jugoszlávia és Nagy-Britannia három egyezményt kötött egymással. Az első a Jugoszlávia által államosított brit javak után fizetendő jóvátételről rendelkezett: Jugoszlávia négy millió font jóvátételt volt köteles fizetni. A második megállapodás az 1949. szeptember 30-ig terjedő időszakban a két ország közötti kereskedelmet irányozta elő: 15-15 millió font értékű árucserében egyeztek meg, Jugoszlávia ennek keretében főleg textíliát, nyersanyagot, vegyszert, nyersolajat, gépet vásárolhatott, a britek fát, faterméket, élelmiszert

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Vukman Péter: „Tito felszínén tartása”. Nagy-Britannia szerepe Jugoszlávia gazdasági megsegítésében (1948–1953). *Külügyi Szemle*, 2009/4. sz. 110.

⁴⁸ Jelavich: *A Balkán története II.* i. m. 288.

⁴⁹ John R. Lampe – Russell O. Prickett – Ljubiša S. Adamović: *Jugoslav–American Economic Relations since World War II*. Duke University Press, Durham and London, 1990. 41–42.

⁵⁰ Vukman: „Tito felszínén tartása”... i. m. 111.

⁵¹ Uo. 115.